

Саша Совиљ

мастер теологије

Траума и холокауст: трауматизација као трансгенерацијски модел

Сажетак: Постоји потреба за подробним промишљањем теорија психичке трауме, нарочито у времену коме су рат, мучење, организовано државно насиље и тероризам, својим деловањем произвели више трауматизованих појединаца и група него што бисмо икада пожелели да знамо. У мирнијим деловима европе још увек се боримо са кумулативним ефектима последњег светског рата и холокауста. Стручњаци разних профила и помажућих професија сусрећу се са последицама код друге и треће генерације, мада они нису увек препознате као такве. Све ово указује на неопходност не само поновног разматрања самог концепта трауме, већ и ревидирање нашег схватања психичке трауме инкорпорирања нових увида и суседних дисциплина, као и развијања нових модела и теорија.

Кључне речи: траума, холокауст, трансгенерацијски модел, трансгенерацијска траума, сећања, емпатички Други, психотерапије.

Увод

Говорећи о трауми и њеним психолошким, социолошким, политичким и индивидуалним аспектима намећу нам се и отварају многе важне теме као што су: динамика мржње и насиља, тражење статуса жртве у посттрауматским друштвима, значај регулација сопственог идентитета постављањем разлика у односу на суседну групу и евентуално уништење исте односно претпостављеног непријатеља, о избегавању кривике тиме што се не интегрише прошлост починилаца, чиме се припрема основа за неонацизам, о искуству емоционалне испражњености у друштву које је годинама принуђено да се бави траумама (као што је случај у Израелу), о другој генерацији починилаца у Немачкој итд. Све ово данас указује на потребу не само поновног разматрања самог концепта трауме већ и ревидирање нашег схватања психичке трауме, инкорпорирање нових увида из суседних дисциплина, као и развијање нових модела и теорија. (*интеграциван њивни — интегрисане искуства разних психотерапеутичких оријентација, неуро наука, когнитивних наука, антропологије, социологије итд.*)

Када пак говорим о озбиљно трауматизованим особама или групама мислим пре свега на *раине трауме* односно жртве насиља и злочина према цивилном становништву и ратним заробљеницима, на појединце и породице затваране и мучене месецима, на избеглице са покиданим породицама и мултипним губицима, на ратне ветеране. Различити облици оружаних сукоба, комбиновани са великом изложеношћу цивила различитим врстама насиља изазвали су вишеструке трауме широког спектра. Не треба сметнути с ума само једно: сви учесници су се суочавали са непријатељем који је тренутак раније био уважаван, поштован *сусед*, а сам образац био је више него *јонављајући*: барем на овим нашим, ратом захваћеним простори-

ма пре неколико деценија, лако се могла уочити скоро *истиа* позиција и *истиа* „иконографија“ која се користила *и*оком Другој светској рати; Мишљења сам да је сама *рејетиција* имала јак трауматски ефекат, пробијајући систем мање или више ефикасних психолошких одбрана и инкапсулацију онога што се догађало током Другог светског рата. (Такође сматрам да је ово био и један од разлога за интензивне емоционалне реакције Европљана према ратовима на Балкану).

Фокусирање на *трауму* свакако иде руку под руку са ближом и даљом прошлoшћу а свакако и нашом реалношћу. У протеклих стотинак година жалосне историје наше цивилизације било је небројено ратова широм света. Видели смо масовна зверства која су за последицу имала стварање многобројних озбиљно трауматизованих жртава. Док су се ратови раније водили између војника, сада је мета цивилно становништво. У Првом светском рату цивилних губитака је било испод 15%. У Другом тај проценат вртоглаво расте да би данас у неким ратовима прешао запањујућих 90%. Већина ратова су сада унутрашњи ратови, не ратови између нација. Поред тога, последњих неколико деценија историје XX века створило је толики број избеглица какав никад раније није био виђен. Сада у свету има око 18–20 милиона регистрованих избеглица (Flykting 2011. (2011.), Oslo, Flyktingeradet.) са могућношћу коришћења права у складу са прописима Уједињених нација. Ситуација је знатно тежа за око 24–28 милиона унутрашњих избеглица, чији статуси увелико нису заштићени било међународним законом, било интерним прописима.

Концепт трауме

У мирнијим деловима Европе још увек се боримо са кумулативним ефектима последњег светског рата и холокауста. Стручњаци разних профила и помажућих професија сусрећу се са последицама код друге и треће генерације, мада оне *нису* увек *јрејознаије* као *и*акове. Ширењем истраживања на Исток шири јавност ће се суочити са разорним резултатима зверстава извршених на територији бившег Совјетског Савеза, о чијем обиму имамо само магловиту представу. Важност трауме за структуру данашњих менталних болести постала је скоро утврђена чињеница (ткз. гранични „borderline“ поремећај личности, анорексија, злоупотреба психоактивних супстанци само су неке од последица ране трауматизације или оригиналне трауматизације родитеља и њихових родитеља.¹ Зато се налазимо у ситуацији да је траума један од главних проблема у друштву. Поред тога што је растао број прилога и радова везаних за овакву проблематику ипак је било мало студија базираних на систематском истраживању који расветљавају разлику између типова траума и типова посттрауматских стања. Проблематично је и да је само *схваћање* о томе шта је траума или шта чини трауму још увек недовољно јасно и често контроверзно. Разне школе имају своје различите концепције трауме и трауматизације, а интерес за интегрисањем схватања је фрагментаран. Често се реч траума користи у колоквијалном смислу, где се етиолошко објашњење односи на тешкоће у разним периодима живота или пак на феноменолошки опис „нечег на уму“ што се препознаје као резултат трауме.² Било је озбиљних покушаја рашчишћавања појмова

¹ Van der Kolk, B.A., *Trauma, neuroscience, and the etiology of hysteria: an exploration of the relevance of Breuer and Freud's 1893. article in light of modern science.* / *Am. Acad. Psychoanal.* 2000., 28. (2) 237–262. Видети и Van der Kolk, B.A., Fislser, R.E. *Childhood abuse and neglect and loss of self — regulation.* *Bull. Meninger Clin.* 58 (2), 1994., 145–168.

² Консултовати дело: Dreher, A.U. *Fondations for conceptual, research in psychoanalysis.* London & New York: Karnac Books, 2000.

(Furst, 1967; Cooper, 1986.)³, али изгледа да истраживање трауме некако увек заостаје корак за реалношћу: појављују се нови облици трауматских стања и нов феноменолошки израз. Симптом овога може бити потреба да се креира нова дијагноза сложене PTSD (*Posttraumatic stress disorder*). Сматрам да нам недостаје и свеобухватније схватање квалитета и притиска дуготрајне агресије и трауме и ефеката таквих услова, и поред важног доприноса које је донело изучавање холокауста. (Eitinger, 1990, 1991; Kestenberg & Brener, 1986.)⁴

У самој поставци проблема за полазну основу узео је оно што ми се чини да је најмањи заједнички садржитељ разних дефиниција и концепција трауме, а то је: *дефицијит у способностима менталног апарата да заштити Его или свест од утицаја наметнутих и прејављујуће „сирове реалности“*. „Сирова реалност“ (Lecour & Bouchard, 1997.)⁵ се односи на искуства која силном снагом погађају тело и ум (што се односи на релативну снагу силе и/или релативну слабост Ега). Другим речима: нешто страна, тј. „*трауматски догађај*“, обрушава се на појединца, пробија кроз све баријере које ум поставља као линију одбране. Он осваја ум и постаје доминантна црта унутрашњег пејзажа ума (Erikson, 1995, Rey, 1994.)⁶ Он особу заповеда у главним аспектима његовог/њеног живота; ово последње може да се назове „*трауматским стањем*“.

Основна подела узрока трауме је на оне које изазива човек и на оне које не изазива човек (природне катастрофе итд.). Примери за ове прве су као што смо навели мучење, страшни догађаји током ратова, злостављање деце, искуства из концентрационих логора. Верује се да је траума коју човек изазива, нарочито ако је учињена са *злом намером* или *планом* проузрокује посебне проблеме. С тим у вези, у фокусу је гледање на трауму са становишта *објектне односа*. Развијено је дубље схватање оштећења или губитка поверења код жртава трауме. Може да буде уништена унутрашња веза за „*емпиријичку Друио*“⁷ што терапију чини изузетно тешком. Повећање у другом може да доведе до *иновационог пројектовања* искуства напуштениости у трауматичној ситуацији. Блискост и емпатичка помоћ другог онда постаје оно што изазива страх, највећи страх уз истовремену наду да ће та блискост и емпатичка помоћ бити пронађене. Ово је важан моменат на који ћемо се вратити касније.

Последице холокауста и његово значење за теорију трауме

Због психичких последица холокауста на преживеле и њихове потомке, у психотерапијске теорије нужно је ушла једна екстремна трауматска реалност. Међутим, по ослобађању преживелих требало је да прође дуже време да патња жртва, не рачунајући неке изузетке (Friedman, 1948.)⁸, скрене на себе пажњу стручњака.

³ Упореди Furst, S.E., *Psychic Trauma*, Basic Books, New York, 1967., као и: Cooper, A., *Towards a limited definition of psychic trauma*. In: Rothstein, A. ed. *The reconstruction of trauma; Its significance in clinical work*, Madison: IUP, 1986., pp. 41–56.

⁴ Eitinger, L., *Late psychological problems after concentration camp incarceration*, Nord. Med. 106 (4), 1991., 132–3, 136., као и: *Concentration camp imprisonment and psychological traumatization*, Psyche, (Stuttg.) 44 (2), 1990., 118–132. Видети и: Kestenberg J., S., Brener, I., *Children who survived the Holocaust. The role of rules and routines in the development of the superego*. *Int. J. of Psychoanal.*, 67 (3) 1986., pp. 309–316.

⁵ Lecour, S., & Bouchard, M., „*Dimensions of Mentalisation: outlining levels of psychic transformation*“, *Int. J. of Psychoanal.*, vol. 78., no. 5, 1997., pp. 855–876.

⁶ Erikson, K., *Notes on trauma and community*. In Caruth C (ed). *Trauma: Exploration in memory*, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 1995., pp. 183–199. Консултовати следеће дело: Rey, H., *Universals of psychoanalysis in the treatment of psychotic and borderline states*. London: Free Association Books, 1994.

⁷ Уп. Laub, D., Podell, D., *Art and trauma*, *Int. J. of Psychoanal.*, vol. 76 (5), 1995., 991–1005.

⁸ Friedman, P., *Some aspects of concentration camp psychology*. *Amer. J. of Psychiatry* 105., 1949., pp. 601–605.

Повод је био доношење закона о накнади жртвама националсоцијалистичког прогона у тада Савезној Републици Немачкој. У њима је било прописано да мора да се докаже веза прогона и актуелних симптома путем медицинских и психијатријских прегледа. Ова врста трауматизације са њеном неизмерном људском патњом била је *нешито ново* и није могла да буде описана помоћу важећих дијагностичких критеријума. Терор који је трајао месецима и годинама, физичка окупација, ужасна глад, беспомоћност и дехуманизација, губитак породице, присуствовање мучењима и убијањима, све је то далеко превазилазило оно што психички живот може да поднесе. Важно је рећи да дијагностичка слика трауматских последица углавном *није зависила од њене трауматске ситуације личности*. Од радова о последицама холокауста, чији је број у међувремену растао, позабавићу се неким.

Хопе, (Норпе), (1962, 1965, 1967.)⁹ је код преживелих дијагностиковао, поред вишеструких психосоматских реакција и обољења, хроничну реактивну агресију. Масивна агресија, коју велики број научника сматра централном тачком синдрома преживелих, била је окренута против самог себе (њих самих) и водила је до соматизације и често описиване *хроничне реактивне агресије*. Велики губитак самопоштовања ишао је заједно са повлачењем из спољашњег света и апатијом.

У Копенхагену, 1967. године на 25. међународном конгресу психоаналитичара први пут је одржан симпозијум о психичким проблемима преживелих. Нидерланд, (Niederland) је тада известио о својим клиничким искуствима у дијагностици и терапији оних који су преживели холокауст. Он је (1968, 1981.)¹⁰ сковао термин „синдрома преживелих“, типичног стања које настаје независно од старости, пола, индивидуалне и социокултурне предисторије после дужег боравка у концентрационом логору. Свеукупним стањем доминира хронично стање анксиозности и депресије. На симптоматском нивоу доминирају вишеструке телесне тегобе, тешки поремећаји сна и ноћне море у којима се поново проживљава прошлост, повлачење из друштва и хронична апатија коју смењују краткотрајни изливи беса те афективна умртвљеност и неспособност вербализације трауматских искустава. Као главну карактеристику Нидерланд описује *нерешиву тугу и жаљење и кривицу због преживљавања* (преживљавање само по себи постаје конфликт и доживљавање се као издаја мртвих родитеља, браће и сестара).

Дугорочно истраживање на јеврејској ратној сирочади у Холандији, који су ужасе преживели углавном скривајући се, спровео је Кеилсон, (Keilson) (1979).¹¹ Он је истраживао деловање екстремно стресних ситуација на развој те деце, при чему је једна те иста трауматска ситуација имала различите последице, у зависности од старости деце. Сходно томе, Кеилсон је увео термин „*секвенционе трауматизације*“. Што је било боље разумевање старатеља у трећем, послератном периоду, то је могло боље да се утиче на неповољну, другу секвенцу (саму трауматизацију) у смислу њеног деловања на развој детета. Показало се да недовољна способност неких старатеља да схвате значење трауме за дотично дете, као и да се са разумевањем поставе према томе, такође био значајан трауматогени фактор. Кеилсон тако емпиријски описује значење *објективних односа и комуникативног аспекта* на дејство трауматизације.

⁹ Hoppe, K., D., *Verfolgung, Aggression und Depression, Psyche*, 16, 1962., pp. 521–537, као и *Psychotherapie bei Konzentrationslageropfern, Psyche*, 19, 1965., pp. 290–319.

¹⁰ Вид. Niederland, W., *Clinical observation on the „Survivor Syndrome“*, *Int. J. of Psycho-Anal.*, 49, 1968, pp. 313–315, као и „*The Survivor syndrome: further observations and dimensions.*“, *J. of Amer. Psychoanal. Assn.*, 29, 1981., pp. 413–425.

¹¹ Вид. детаљније у делу: Keilson, H., *Sequentielle Traumatisierung bei Kindern*, Stuttgart: Enke 1979.

Мартин Бергман (Martin Bergmann)¹² (1996.) је резимирао неке чињенице које утичу на то да психотерапија новим очима сагледава суштину трауме после Холокауста:

- 1) Претрауматска личност није имала никакву улогу код преживелих холокауста. Многа важнија су били дужина боравка у логору и ужас којем су били сведоци или који су преживели. Трауматизација је била толико масивна, да није дошло до регресије на неки ранији (нижи) ниво организације личности, већ је *разорена* сама *ментална структура*.
- 2) Потреба за туговањем је *несвесносно* да се тако поступи претворила у дуготрајну меланхолију.
- 3) Преживели живе у *двострукој реалности*. У свакодневном животу се понашају у складу са реалношћу. Међутим, повремено избија психичка реалност холокауста и минира њихов живот. Траума је у неким подручјима психе разорила способност разликовања реалности од фантазије.
- 4) Често је пролазио низ година, а понекад и деценија, између ослобађања из концентрационог логора и избијања трауматске симптоматологије. Све док је живот био тежак и несигуран, чини се да су ефекти концентрационог логора често били латентни. Показало се да је ова *латенција* битна карактеристика трауматских поремећаја.
- 5) Доживљена трауматизација превазилази психичке могућности (ресурсе) преживелих да је ментално прораде, па она *продире* и у *живој наредној генерацији*.

Табу, ћушање или делење — индивидуални и трансгенерацијски модел

Улога ћутања и улога делења је веома значајна у процесу трауматизације. *Ћушање* значи да трауматизована особа није у стању да подели своје искуство ни са ким. Последица тога је да остаје сама, заточена унутар себе, одвојена од других. Ово је почетак рађања *табуа*. Потом се табу самостално развија у даље тешкоће у животу појединца, а нарочито у *живој и њиховој*, *несвесним преносом психичких последица трауме*, укључујући и друштвене трауме, у овом случају, људи који су преживели холокауст. „*Завера ћушања*“ или „*синдром преживелих*“, и њихово деловање на прву, другу и трећу генерацију потомака, све су боље документовани у публикацијама из касних 70 — тих и надаље (Kestenberg, 1982., Virag, 1984., Bar-on, 1996.).¹³ Многи од њих нису били способни да причају о својим траумама, или су пак режим и друштвено-политичко окружење, углавном у комунистичким земљама Источне и Централне Европе од њих захтевали ћутање. Сада смо, кроз симптоме хиљада и хиљада случајева из друге и треће генерације потомака оних који су преживели холокауст, учили о природи преносења последица оригиналне трауматизације родитеља и њихових родитеља.

Насупрот ћутању је делење. *Делење* значи шансу за освешћавање, за стварање приче, и што је најважније — *прораду*. Оно што никада није јавно изречено није ни потпуно свесно. Бити способан за деобу трауматске ситуације, значи имати шансу за примање гестова других, као што су помоћ и солидарност. Делење, као што смо подвукли — истовремено *освешћује могућности прораде*.

¹² Bergmann, M., S., *Fünf Stadien in der Entwicklung der psychoanalytischen Trauma-Konzeption*. In *Mittelweg*, 36., *Zeitschrift des Hamburger Instituts für Sozialforschung*, Vol. V, No. 2, 1996., pp. 12–22.

¹³ Уп. Kestenberg, J., *Survivor — Parents and Their Children*. In: *Generations of the Holocaust*, ed. Martin S. Bergman and Milton E. Jucovy (New York: Basic Books, 1982.), као и Virag, T., *Children of the Holocaust and their Children's Children: Working Through Current Trauma in the Psychoanalytic Process, Dynamic Psychotherapy*. *The Journal of the Postgraduate Center for Mental Health*, 2 (1) 1984., pp. 47–61. Видети и Bar-On, D., *Attempting to Overcome the Intergenerational Transmission of Trauma: Dialogue Between Descendants of Victims and of Perpetrators*. In: Apfel, R. J., Simon, B. (eds.): *Minefields in Their Hearts. The Mental Health of Children in War and Communal Violence*, New Haven and London: Yale University Press, 1996. pp. 165–188.

Студије о другој и трећој генерацији показале су како траума утиче не само на појединца већ и на *јрују*. Специфични начини на које деца оних који су преживели холокауст савладавају родитељско одбијање и неспособност да интегришу страхове приказане су, поред осталих, код Грубрих-Симитс (Grubrich-Simits) (1984).¹⁴ Код деце може да се развије посебан облик конкретног мишљења и неспособност коришћења метафоре у вези искустава везаних за трауму. По Грубрих-Симитс, ово представља симптоме њиховог труда да се изборе са оним што је њиховим родитељима било немогуће. Неки су, опет, из друге перспективе показали како недовршена или неразрешена траума може на групном или друштвеном нивоу да доведе до токсичне масовно-психолошке ситуације или позиције, која се може испољити ерупцијом мржње и непријатељстава (Volkan, 1996).¹⁵ Друго пак гледиште наглашава импутирани важност обавезе следеће генерације да освети и врати у пређашње стање трауматску беспомоћност и понижење наметнуто родитељима или старим генерацијама. Ово је познато као често изражено у митовима о ткз. *стјарој виктимизацији*.

Трансјенерацијска ѿраума је, дакле, посебан облик трауме. Деца не живе у својим сопственим световима већ у световима својих родитеља. У својим сопственим животима она одигравају (act out) фантазирану позајмљену трауму родитеља покушавајући да је разреше. Централно питање и даље је начин преноса трауме са једне генерације на другу. Постоје различита теоријска тумачења — Levine, Fryeburg, Jacovy.¹⁶ Према Јудит Кестенберг (Judith Kestenberg (1992).)¹⁷ дете као да живи у двоструком свету, прошлости и садашњости. Кроз „временски ѿунел“ оно себе премешта тражећи лекове за родитељску трауму у садашњости. Онда када јуче постане данас, сутра не постоји. Онда када је будућност уктрадена из детињства, детињство је изгубљено.

Мишљења сам да чињеница да унутрашња реалност, одигравајући трауматску причу која се стално понавља може да објасни феномен „временској ѿунела“ који је описала Кестенберг¹⁸, као облик промене перцепције времена и идентитета код жртва трауме. Чак и у благом облику, могуће је запазити два одвојена дела личности: један који се још увек налази у позоришту трауме, тамо и тада, и други део који посматра ту сцену, овде и сада. Ове дуготрајне последице ометају емоционалне, професионалне и *родитељске функције*, што се манифестује као *ѿранс-јенерацијски модел деловања трауме*.

*Живеји одсујво (јразнину) у сећањима ѿацијенаја који су била геца
ѿоком холокаусја*

„...и када јовежемо сећања са садашњошју и јрошлошју, ми смрј чинимо бесмрјном“
Judith Kestenberg

Многи који су преживели холокауст имају доживљај да је холокауст изазвао унутрашње оштећење, недостатак који је тешко разумети и поправити. Осећају да је и њихова способност да се сећају оштећена, као што је оштећена и њихова способност

¹⁴ Grubrich — Simitis, I. *From concretism to metaphor: thoughts on some theoretical and technical aspects of the psychoanalytic work with children of Holocaust survivors. Psychoanal. Study Child*, 39, 1984., pp. 301–319.

¹⁵ Volkan, V. D., Bosnia-Herzegovina: *Ancient Fuel of a Modern Inferno. Mind & Human Interaction*, 7, (3), 1996., 110–127.

¹⁶ Вид. Jacovy, M., *Telling the Holocaust Story: A Link Between the Generations, Psychoanal. Inquiry*, 5, (1), 1985., 31.

¹⁷ Kestenberg, J.S. *Imagining and Remembering. Based on Interviews with Child Survivors from the Holocaust*. Unpublished Paper, 1994.

¹⁸ Kestenberg, J., *Psychoanalyses of children of survivors from the Holocaust: case presentation and assessment. J of Amer. Psychoanal. Assn*; 28, 1980., 775.

саосећања (емпатије) са другима, или способност да издрже тежа емоционална искуства, да их обраде, поднесу и да им се одупру (интернализација фигуре мајке која је стајала по страни, „неспособна“ тј онемогућена да заштити своје дете у моменту трауме; способност мајке да подржи у тако екстремној ситуацији „није положила тест“).

Доживљај оштећења функција које дозвољавају сећање повезан је са доживљајем смрти — доживљајем смрти унутрашњих делова, који су умрли са смрћу рођака, или су умрли услед огромног емоционалног притиска који им је био наметнут. Нагон смрти се истиче у трауматским ситуацијама холокауста. Поред могућности оштећења функција које дозвољавају сећање, такође се јавља могућност активирања *одбрана од сећања* на холокауст. Тежимо да се бранимо од огромних последица или од веома снажних емоција, које у контексту холокауста могу укључивати велики бес, бол, страх, цинизам и стид. „Жестоко се бранимо од сазнања о трауми јер овакво сазнање може да буде угрожавајуће и тешко са когнитивног становишта, као и са становишта последица, и оно укључује једноставно препознавање *долних догађаја наших људињака, конфликта, неуспеха и боли*“¹⁹

Има и оних који су покушали да спасу своје ментално здравље помоћу *емоционалне блокаде*. То је одбрана „*психичком неосељивошћу*“ — спасење које се са емоционалног становишта сматра сличном *емоционалној смрти*.²⁰ Аргумент подсећа на тврдњу преживелих да су били неспособни да схвате шта се десило за време холокауста пошто су покушавали „*да не буду љисувани*“. У емоционалном смислу, они су покушавали да убију део себе — да би преживели. Да су били тамо и да су схватили шта се тамо дешава — умрли би.

Има преживелих који осећају да је губитак сећања повезан са губитком и нестанком „*значајних других*“. Са нестанком значајних других нестаје и субјективност, нестаје субјект, а са њим и цео континуитет постојања. За преживелог, холокауст је истовремено и живећи и мртав догађај. Сећање је покушај да се дозове „*ипрошлости*“, „*иразнина*“, оно што не постоји.

Многи преживели, који су били деца за време холокауста, настоје да се изборе са недостајућим сећањима. Тако се књиге које су написали Шломо Брезниц (Shelomo Breznitz) (1991.) и проф. Шаул Фридландер (Saul Friedlander (1980.)) баве сећањем. Наслов прве је „*Поља сећања*“;²¹ а друге „*Са враћањем сећања*“.²² Аутори сматрају да враћање сећања код деце која су се крила тежак задатак. С тим у вези Брезниц 1991. године у наведеном делу пише: „Изгубљена сећања су ми се годинама подсмевала. Нека су увек била на располагању, друга су била неухватљива, лебдела су и навирала на тренутак, мамила на потеру, наново нестајући без трага. Постојала је и трећа врста сећања, доказ за њих су дубоке празнине у причи мога детињства. То сећање као да је закопано међу рушевинама саме буке. Предуго је било ван домашаја, његове су тајне закључане иза поузданих решетака потискивања.“

У покушају превазилажења тешкоће разумевања искуства из холокауста, и тешкоће сећања, у много наврата се настојало да се тема расветли из разних углова. Јудит Кестенберг је нпр. схватила да се врло рана сећања разликују од сећања одраслих. Рана сећања долазе у бљесковима, у изолованим фрагментима, и често за одраслог немају значење. Ипак, она са собом носе емоционалну атмосферу и тон који

¹⁹ Laub, D.& Auerhahn, N., *Knowing and not knowing massive psychic trauma: forms of traumatic memory*. *Int. J. of Psychoanal.*, 74.,1993., 287–302.

²⁰ Orenstein, A., *Survival and Recovery*. *Psychoanal. Inquiry*, 5 (1), 1985., 39.

²¹ Breznitz, S., *Floods of Memory*, Tel Aviv: Ofakim library, 1993.

²² Friedlander, S., *With the Coming of Memory*, Jerusalem: Adam, 1980.

прати један период живота или одређени догађај. Она је у терапији стога подстрекивала додатне начине присећања, као што су сећања на мирисе, шумове, ситне детаље, асоцијације на другове и сл., а то можда чува осећања и сећања из раних периода „јер *трауме се не доживљавају као догађаји у живој, већ као нешто што дефинише живој.*“ (Bollas, 1987).²³

Осим тога, када је прошлост изгубљена, заборављена, људско биће осећа да је *мртво*,²⁴ и са ове тачке гледишта потрага за сећањима представља покушај да се обнови осећај живота и виталности који је изгубљен. Могуће је да покушај да се траже заштићена сећања наговештава осећање да ови, тада млади људи у време холокауста, „*осећају да су изгубили нешто, а не знају шта је то*“²⁵ али жуде да интегришу одсутност у своју личност. Такав корак може да доведе до туговања у терапији, туговања за оним што је одсутно и што више неће бити попуњено, и што ће бити изгубљено као ампутирани уд који изазива жеље за опоравком, што води ка прихватању реалности његовог непостојања и прихватања сталног присуства ништавила, одсутности. У лечењу трауматизованих и потомака оних који су преживели холокауст често се наилазило на тврдњу о сличности доживљаја њиховог идентитета „*са живим сиром са ружама*“, што најбоље илуструје изказ једне пацијенткиње: „Траума је настала кад сам почела да говорим, а онда су се десиле тешке ствари које су проузроковале да језик постане „пун празнина“, и није ми могуће — и због мојих година тада — да вербално изразим оно кроз шта сам прошла. Осећање одсутности постало је комуникативна порука, баш као што је у случајевима ћутања, „*ћутање*“ комуникација.²⁶

Виникот (Winnicott) (1971)²⁷ у поглављу „*Прелазни објекти и прелазни феномени*“ своје књиге „*Игра и стварност*“, описује терапијски случај жене која је, услед рата, била евакуисана из свог дома када је имала једанаест година. Она је сасвим заборавила своје детињство и своје родитеље. Пацијенткиња је дошла до тачке гледишта да је амбис једина стварна ствар, то јест смрт, или одсутност или амнезија. За терапеута је то била важна порука да може доћи до брисања сећања и да ова празнина може да буде једина чињеница и једина ствар која поседује реалност. Амнезија је стварна, док је оно што је заборављено изгубило своју реалност. На крају, она је изразила то као „*Све што имам је оно што немам*“. Јер „*сећања су заједничка творевина породице и деце*“, како лепо каже Јудит Кестенберг у својој књизи „*Imagining and Remembering*“ (1994.)²⁸, базираној на интервјуима са децом која су преживела холокауст. По мишљењу Андре Грина (Andre Green-a) (1993)²⁹ ова деца су изгубила свој смисао за маштање и осећају неспособност да воле и буду вољена, неспособност да користе своју моћ размишљања и своје таленте, осећају само-отуђеност, недостатак графикације и недостатак сатисфакције због резултата својих дела.

Део онога што мајка (која је физички била присутна) а није могла да контролише, био је осећај огромне потребе коју су ова деца осећала током холокауста. Ова

²³ Bollas, C., *The Shadow of the Object*, London: Free Association Books, 1987., 63–78.

²⁴ Hogman, F., *Rule of Memories in Lives of World War II Orphans*. *Journal of the American Academy of Child Psychiatry*, 24 (4), 1985., 390–396.

²⁵ Вид. детаљније у: Tustin, F., *The Protective Shell in Children and Adults*, London: Karnac Books, 1990., 25–55.

²⁶ Khan, M.M., *Silence as Communication*, *Bulln: Meningen Clinic*, 27., 1963., 300–313.

²⁷ Winnicott, D.W., *Playing and Reality*, London: Tavistock, 1971.

²⁸ Kestenberg, J.S., *Imagining and Remembering. Based on interviews with Child Survivors from the Holocaust*. *Unpublished Paper*, 1994.

²⁹ Консултовати дело: Green, A., *On Private Madness*, International Universities Press, Madison, Connecticut, 1993.

потреба је створила акутно осећање одсуства искустава која су им била потребна. Траума тера ову децу да се одвоје од својих потреба, а посебно од *јојиреде за друјом особом*.³⁰ Преживели холокауст изражавају ово осећање када кажу да су понекад у стању *одвојености-од-себе* јер осећања, емоције немају сврху, као и њихово преносење — уосталом, нико неће урадити ништа што би променило њихову ситуацију. Било је *десмислено желејти, десмислено осећајти јојиреду*. Јер, „*како можејте да ми дугејте јојиредни када ионако нећејте разумејти*“.

Можда је ово такође повезано и са парадоксом створеним када се покушава да се схвате искуства из холокауста, јер се она описују као нешто што није могуће разумети. Сперо, (Spero) (1992)³¹ сматра да су они који тврде да је немогуће разумети холокауст управо они који га истражују, пишу о њему и покушавају да га схвате. На пример, с једне стране Ели Визел (Eli Wiesel) (1984)³², у свом делу *For Some Measure of Humility* (Sh'ma. 31, 314.) пише: „*Они који нису ојијайили јојо искујтво — никада неће знајти. Они који су ојијайили јојо искујтво — никада неће исјричајти, не заисјта, не јојијуно*. Ова тврдња је блиска тврдњи преживелих да ни они сами нису били способни да схвате шта се десило у холокаусту. У емоционалном смислу они су покушали да убију део себе — да би преживели. И тако излази да су, у ствари, само мртви могли да знају шта се тамо догодило — и поново се ствара ситуација где је немогуће знати, јер мртви не могу да говоре.

С друге стране, Ели Визел, у својој књизи „*Пејти син*“³³ пише да је холокауст могуће разумети и да је то разумевање витална компонента за самозпознају у периоду после холокауста.

Овај се парадокс можда може разрешити коришћењем знања о холокаусту, као врстом знања које је у суштини *знање о одсујности, о јразнини*. Можда су они који се ангажују у покушају да схвате шта се десило у холокаусту, а што је по њиховом мишљењу немогуће разумети, ангажовани у покушају да схвате тешкоћу живљења одсутности, при чему је једно од његових манифестација одсуство сећања.

Уместо закључка

Догађаји који су изазвани људским понашањем имају далеко малигнији ефекат од оних који су изазвани природом (нпр. земљотреси, поплаве, елементарне непогоде). Први није морао да се деси, други је на неки начин судбински. Људском руком изазаване катастрофе, као што су холокауст, рат, етничко прогањање, мучење, имају за циљ уништење историјско социјалне егзистенције човека и његовог *идентитетја*. Повезивање трауматских искустава у надређену причу не може због тога да успе *јојединцу* у оквиру идиосинкратичког акта; потребно је да, поред *емјајтијској слушаоца*, постоји и *друшјивени дискурс о истјоријској истјини јтрауматјских дешавања и њиховом јорицању и одбрани*. Жртве су истовремено сведоци једне специјалне историјске реалности. Признавање узрочности и кривице је оно што прво може да поврати међуљудске оквире, а тиме и могућност да се траума адекватно разуме. Само тако је могуће поново регенерисати уздрмано разумевање себе и света. Жртве су често изложене на милост и немилост сопственим сумња-

³⁰ Joseph, B., *The Patient Who is Difficult to Reach*, In: Joseph, B. *Psychic Equilibrium and Psychic Change*, London: Tavistock, 1975. 35–75.

³¹ Spero, M., H., *Can Psychoanalytic Insight Reveal the Knowability and the Aesthetics of the Holocaust*. *Journal of Social Work and Policy in Israel*, 5–6, 1992, 123.

³² Wiesel, E., *For Some Measure of Humility*, Sh'ma. 31, 1985. 314.

³³ Wiesel, E., *The Fifth Son*, New York: Farrar, Strauss and Gironx, 1985., 120.

ма и несигурности у погледу доживљене трауматске реалности. Уколико пасивне и одбрамбене тенденције доминирају начином на који се друштво суочава са несрећом и трауматизацијом, жртве се често осећају искљученим, блокираним или остављеним по страни са својим искуством, што изнова поткопава њихов осећај сигурности, чини их *вулнерабилним на рептрауматизацију или их осуђује на ћушање*, пошто не могу да очекују разумевање. На свима нама лежи одговорност да не дозволимо на тај начин како *поновну викијимизацију жртва или њихових пошмака* тако и *трансформацију трауме да поново склизне у циклусно понављање*.

Литература

- Bergmann, M., S., *Fünf Stadien in der Entwicklung der psychoanalytischen Trauma-Konzeption*. In *Mittelweg*, 36., *Zeitschrift des Hamburger Instituts für Sozialforschung*, Vol. V, No. 2, 1996.
- Bar-On, D., *Attempting to Overcome the Intergenerational Transmission of Trauma: Dialogue Between Descendants of Victims and of Perpetrators*. In: Apfel, R. J., Simon, B. (eds.): *Minefields in Their Hearts. The Mental Health of Children in War and Communal Violence*, New Haven and London: Yale University Press, 1996.
- Bollas, C., *The Shadow of the Object*, London: Free Association Books, 1987.
- Breznitz, S., *Foelds of Memory*, Tel Aviv: Ofakim library, 1993.
- Cooper, A., *Towards a limited definition of psychic trauma*. In: Rothstein, A. ed. *The reconstruction of trauma; Its significance in clinical work*, Madison: IUP, 1986.
- Dreher, A.U., *Fondations for conceptual, research in psychoanalysis*. London & New York: Karnac Books, 2000.
- Eitinger, L., *Late psychological problems after concentration camp incarceration*, *Nord. Med.* 106 (4), 1991.
- Eitinger, L., *Concentration camp imprisonment and psychological traumatization*, *Psyche*, (Stuttg.) 44, (2) 1990.
- Erikson, K., *Notes on trauma and community*. In Caruth C (ed). *Trauma: Exploration in memory*, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 1995.
- Furst, S.E., *Psychic Trauma*, Basic Books, New York, 1967.
- Friedman, P., *Some aspects of concentration camp psychology*. *Amer.J.of Psychiatry* 105., 1949.
- Friedlander, S., *With the Coming of Memory*, Jerusalem: Adam, 1980.
- Grubrich-Simitis, I. *From concretism to metaphor: thoughts on some theoretical and technical aspects of the psychoanalytic work with children of Holocaust survivors*. *Psychoanal. Study Child*, 39. 1984.
- Green, A., *On Private Madness*, International Universities Press, Madison, Connecticut, 1993.
- Hoppe, K., D., *Verfolgung, Aggression und Depression*, *Psyche*, 16, 1962.
- Hoppe, K., D., *Psychotherapie bei Konzentrationslageropfern*, *Psyche*, 19, 1965.
- Hogman, F., *Rule of Memories in Lives of World War II Orphans*. *Journal of the American Academy of Child Psychiatry*, 24 (4), 1985.
- Jacovy, M., *Telling the Holocaust Story: A Link Between the Generations*, *Psychoanal. Inquiry*, 5, (1), 1985., 31.
- Joseph, B., *The Patient Who is Difficult to Reach*, In: Joseph, B. *Psychic Equilibrium and Psychic Change*, London: Tavistock, 1975.
- Keilson, H., *Sequentielle Traumatisierung bei Kindern*, Stuttgart: Enke 1979.
- Kestenberg, J., *Survivor — Parents and Their Children*. In: *Generations of the Holocaust*, ed. Martin S. Bergman and Milton E. Jacovy (New York: Basic Books, 1982.).
- Kestenberg, J., S. *Imagining and Remembering. Based on Interviews with Child Survivors from the Holocaust*. Unpublished Paper, 1994.
- Kestenberg, J., *Psychoanalyses of children of survivors from the Holocaust: case presentation and assessment*. *J of Amer. Psychoanal. Assn*; 28, 1980.

- Khan, M.M., *Silence as Communication*, *Bulln: Meninger Clinic*, 27., 1963.
- Laub, D. & Auerhahn, N., *Knowing and not knowing massive psychic trauma: forms of traumatic memory*. *Int. J. of Psychoanal.*, 74., 1993., 287–302.
- Lecour, S., & Bouchard, M., „Dimensions of Mentalisation: outlining levels of psychic transformation”, *Int. J. of Psychoanal.*, vol. 78., no. 5., 1997.
- Laub, D., Podell, D., *Art and trauma*, *Int. J. of Psychoanal.*, vol. 76 (5), 1995.
- Niederland, W., *Clinical observation on the „Survivor Syndrome”*, *Int. J. of Psycho-Anal.*, 49, 1968.
- Niederland, W., „The Survivor syndrome”: further observations and dimensions., *J. of Amer. Psychoanal. Assn.*, 29, 1981.
- Orenstein, A., *Survival and Recovery*. *Psychoanal. Inquiry*, 5 (1), 1985.
- Rey, H., *Universals of psychoanalysis in the treatment of psychotic and borderline states*. London: Free Association Books, 1994.
- Spero, M., H., *Can Psychoanalytic Insight Reveal the Knowability and the Aesthetics of the Holocaust*. *Journal of Social Work and Policy in Israel*, 5–6, 1992.
- Tustin, F., *The Protective Shell in Children and Adults*, London: Karnac Books, 1990.
- Van der Kolk, B.A., *Trauma, neuroscience, and the etiology of hysteria: an exploration of the relevance of Breuer and Freud's 1893. article in light of modern science.* / *Am. Acad. Psychoanal.* 2000., 28.
- Van der Kolk, B.A., Fislser, R.E. *Childhood abuse and neglect and loss of self-regulation*. *Bull. Meninger Clin.* 58 (2), 1994.
- Virag, T., *Children of the Holocaust and their Children's Children: Working Through Current Trauma in the Psychoanalytic Process*, *Dynamic Psychotherapy. The Journal of the Postgraduate Center for Mental Health*, 2 (1) 1984.
- Volkan, V. D., *Bosnia-Herzegovina: Ancient Fuel of a Modern Inferno*. *Mind & Human Interaction*, 7, (3), 1996.
- Winnicott, D., W., *Playing and Reality*, London: Tavistock, 1971.
- Wiesel, E., *For Some Measure of Humility*, *Sh'ma*. 31, 1985. 314.
- Wiesel, E., *The Fifth Son*, New York: Farrar, Strauss and Gironx, 1985.